

RENE RASMUSSEN

TEKSTENS TAB

Om forholdet mellem tekstanalyse og psykoanalyse.

I sidste nummer af Slagmark (nr. 8, 1987), som er viet til en debat om forholdet mellem Freud og Jung, behandles også tekstanalyse i en psykoanalytisk sammenhæng, men der glides måske lidt let hen over forskellen mellem psykoanalyse og tekstanalyse. En fællesmængde er selvfølgelig, at "mennesket" er i centrum for både fiktionen og det kliniske arbejde i psykoanalysen, men en væsentlig forskel ligger i, at det er under to forskellige former, at dette menneske kommer til udtryk.

Forholdet mellem tekstanalyse og psykoanalyse har af gode grunde ofte været et debatteret emne inden for både den litterære analyse og psykoanalysen. Sidstnævnte har ofte støttet sig til litterære forlæg. Freud finder f.eks. et positivt fodfæste i Sofokles' *Kong Ødipus*, Jung tager på det skarpeste afstand fra en fundamental "indvoldstænken" i J. Joyces *Ulysses*, og Lacan finder et belæg for sine ideer om forholdet mellem det imaginære, symbolske og reelle i selvsamme Joyces forfatterskab.

Der er dog et skisma mellem de to praksiser, mellem den litterære analyse, som har skriften som sit egentlige objekt, og den kliniske erfaring, der primært har subjektets tale som sit udgangspunkt. De har begge en fællesnævner i det subjektive og handler begge i et eller andet omfang om det menneskelige, men identiteter i fantasmer, sprogspil eller meningsforstyrrelser mellem patienten i kuren og den litterære tekst kan ikke dække over den basale forskel: subjektet i kuren kan fortælle mere om sig selv, end teksten og dens skrift kan.

Skriften kan meget vel fremstille et menneskeligt univers, og fiktionen tilbyder sig vel egentlig som et mentalt objekt, men skriften udgør også en strammere stabilitet, end subjektets interpretative adfærd i kuren er det. Analysanden kan fortløbende og tilbageskuende fortolke og associere over sin egen tale, om sine egne konflikter eller harmoniske oplevelser, mens skriftens (selv-)fortolkning eller associationer er fikseret indenfor et relativt stramt interval, når teksten er færdigskrevet.

Subjektet i det kliniske arbejde er spærret i forhold til sig selv, sit ubevidste og visse psykiske symptomer, men nogle af disse spærringer eller symptomer kan sandsynligvis opløses eller omformes i dette arbejde. Skriftens spærringer eller "symptomer" opløser, omformer eller informerer ikke sig selv eller deres oprindelser, hvis det ikke allerede er sket under tekstens nedskrivning. Skriften sætter en række relative, begrænsede fortolkningsmuligheder.

Freud har i sin forståelse af den litterære fiktion peget på, at fiktionen kan tillade forfatteren at bearbejde sine psykiske problemer, at opløse unødige ubevidste konflikter eller at omgås sine symptomer (1). Sartre har i *Saint Genet* med sine ideer om Jean Genet betonet, at Genets skrivepraksis har udgjort et psykoanalytisk arbejde, der har muligjort en opløsning af visse personlige problemer.

Jung har på den anden side påpeget, at Joyces "bændelormsværk", *Ulysses*, rummer et privatiseret og næsten skizofrent sprog, der kun kan fascinere folk med samme tilbøjeligheder som Joyce selv. Der skal ikke her tages stilling til Jungs bedømmelse (2), men det kan anføres, at i *Finnegans Wake* bliver Joyces sprog af en sådan art, at det ikke er muligt at give en udtømmende fortolkning af værket. Man kan fortabe sig i de mange referencer, betydningslag, benyttede sprog eller sproglige omskrivninger i *Finnegans Wake*. Eller bedre udtrykt: det vil tage en evighed eller i det mindste 300 år at nå frem til en rimelig forståelse af dette værk.

Det var også Joyces eget fantasme eller ønske, at universiteterne skulle være optaget af ham i 300 år, og det har han måske realiseret. Som Lacan siger det, så er *Finnegans Wakes* sprog af en sådan art, at det ikke længere har noget at gøre med det engelske sprog, men i stedet har fået sin helt egen form. Hvis dette sprog er et udtryk eller symptom på Joyces fantasme om at være udødelig og optage universiteterne i 300 år, er det også Joyces helt eget symptom: "sinthomet", som Lacan døber det (3).

Teksten kan fra disse synsvinkler siges at betone en relation til forfatterens (og hans fiktive personers) ubevidste, hvad enten denne relation løser eller cementerer ubevidste konflikter. Problemet er dog, at en viden om forfatterens omgang med det ubevidste, sproget, psykiske konflikter, symptomer eller harmoniske oplevelser oftest stammer fra teksten selv. Det er tekstens immanente viden om sin egen oprindelse i denne slags konflikter eller oplevelser, der også vedrører de fiktive personer, rum eller bevægelser i teksten, som er udgangspunkt for en konstruktion af en forbindelse til ubevidste.

DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT

Selv med referencer til andre tekster af f.eks. forfatteren, om forfatteren eller om den historiske og litterære samtid, lukker teksten sig tendentielt om sit univers. Teksten konstituerer et tab i viden på dette felt. Den er måske et resultat af utallige omskrivninger, rester af overleverede mundtlige fortællinger eller lån fra andre tekster eller transformationer af personlige konflikter, men disse "løse" tråde væver sig sammen til et tekstuel hele, der ikke nødvendigvis fortæller noget om sin tilblivelse eller sine oprindelser.

Teksten kan ikke meddele mere, end hvad skrevet står. Selvom teksten, når den læses, kommunikerer en meddelelse, så lukker den også delvis af for sine kilder.

Teksten fremstiller et subjektivt univers eller iscenesætter mentale oplevelses-former (fantasmer, idiosynkrasier, konflikter, euforier, fortællinger, begær etc.), men dens informationer i retning af en forståelse heraf er begrænset til den viden, som teksten selv rummer.

I den psykoanalytiske kur, hvor der arbejdes med subjektets fortløbende tale eller signifiant-strømmen, er det muligt at lade det ubevidste dukke op. Her bliver der gjort et forsøg på at gøre signifiant-strømmen og det symbolske, som Lacan måske ville udtrykke det, nærværende. Det kliniske arbejde støtter sig til talen og det ubevidste, men skriften former et tab i (omfanget af) det ubevidste, fordi den ikke kan give mere viden fra sig, end den allerede har fremskrevet.

Skriften og dens bogstaver støtter sig her til det reelle, som Lacan forstår som det umulige og ubegribelige, fordi det modstår en endelig symbolisering. En tekstanalyse, der benytter sig af psykoanalysen til at forstå de subjektive eller mentale strukturer i fiktionen, støder derfor an mod en mangel på information. Teksten og skriften sætter et tab i viden (om det ubevidste). Det er det reelle i teksten (4).

Det er rimeligt at låne fra psykoanalysen i tekstanalysen, fordi teksten også tilbyder sig som et mentalt objekt, men tabet i viden må ikke overses. Psykoanalysen strandeder i et vist omfang over for teksten, men den litterære analyse må gå videre. Den kan med psykoanalysen konstruere en subjektiv struktur ud fra en (sandsynligvis ufuldstændig) viden herom i teksten, men derudover må den prøve at efterspore betydningssammenhænge i teksten, selvom disse betydninger ikke producerer en viden om, hvorfor dens eventuelle subjekter ér, som de er, eller gør, som de gør.

Teksten rummer et tab eller fravær, bl.a. fordi forfatteren ikke er til stede for at fortælle om det skrevne. Skriften rummer en kommunikation med det fraværende,

DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT DEBAT

hvorimod talen er funderet i det nærværende, i subjektets nærvær. Skriften forudsætter således fraværet, tabet eller en grundlæggende tavshed. Konstruktionen af ubevidste strukturer i teksten støder derfor mod dette fravær, og det er derfor ikke altid muligt at nå frem til en selvfølgelig eller sammenhængende beskrivelse heraf (5).

Betoningen af forskellen mellem skriften og talen må dog ikke dække over, at der er solidariske forbindelser herimellem. Det er bl.a. denne solidaritet, der gør, at teksten frembyder sig selv som et mentalt objekt. Skriften forbinder sig med signifianten. Hvordan ellers forstå følgende sætning i *Finnegans Wake*: "Who ails tonque coddeau a space of dumbillsilly"? Udtalt på fransk fås: "Où es ton cadeau, espèce d'imbécile?", og det giver faktisk en betydning (på dansk: "Hvor er din gave, imbecile fæhoved?").

Skriften støtter sig til det reelle og rummer et tab, men solidariserer sig også med signifianten. Og der, hvor psykoanalysen strander over for f.eks. Joyces tekst (Jung og Lacan på hver deres måde), der må tekstanalysen gå videre. F.eks. ved at analysere videre på anførte sætning. Joyces sprog i *Finnegans Wake* kan også analyseres, selvom dette ofte kun finder eller kun kan finde sted i det små, på sætningsniveauet.

En sådan analyse opstiller ikke nødvendigvis en psykoanalytisk sandhed (om det ubevidste hos forfatteren eller tekstens personer f.eks.), men det gør den ikke mindre væsentlig.

Noter:

- 1) Jf. J. Pontoppidan: *At læse (med) det ubevidste*, - i: *Slagmark*, nr. 8, 1987.
- 2) Jf. Jung: *Sjælens virkelighed*, Gyldendal 1971, p. 100-1, f.eks.
- 3) J. Lacan: *Sinthome*, - i: "Ornicar?", no 6-11, Paris 19-76-77.
- 4) Jf. J. Lacan: *Lituraterre*, og S. Leclair: *Le réel dans le texte*, - begge i "Littérature", no 3, Paris 1971. Løvrigt henvises til R. Rasmussen: *Skriftens fantasme*, der offentliggøres i næste nummer af *Prismer*, semesterskrift fra tværfag, Århus Universitet, forår 87.
- 5) A. Green, som er inde på samme idé i *The Double and the Absent*, mener dog, at det ubevidste kan opspores eller opfanges i teksten. Heroverfor må det fremhæves, at teksten udgør et tab i (omfanget af) det ubevidste. Greens tekst står i "Psychoanalysis, Creativity, and Literature", ed. Alan Roland, USA 1978.